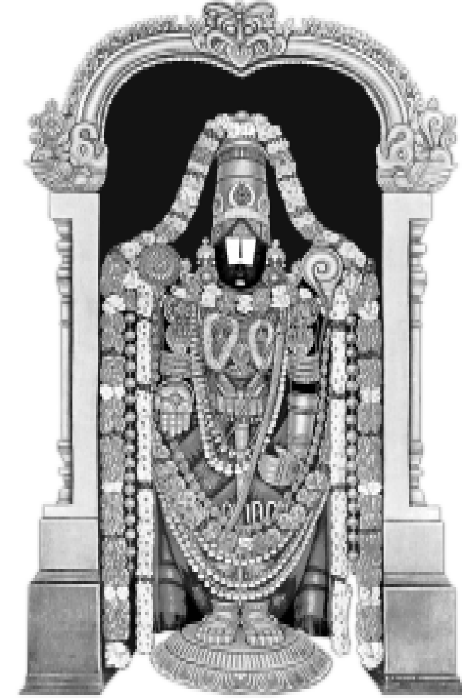

శ్రీకూరేశ ప్రణీతమైన

అతిమానుషస్తవము

తాత్పర్యంతో

ప్రచురణ

ఆళ్వార్ దివ్యప్రబంధ ప్రాజెక్ట్

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు

తిరుపతి - 2012

అతిమానుషస్తవము - తాత్పర్యంతో

ప్రచురణ : ఆళ్వార్ దివ్యప్రబంధ ప్రాజెక్ట్, తి.తి.దే., తిరుపతి

వెల : అమూల్యము.

మొదటి ముద్రణ : 2012

ప్రతులు : 2000

ప్రకాశకులు :

శ్రీ ఎల్.వి. సుబ్రహ్మణ్యం, ఐ.ఏ.ఎస్.

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు

తిరుపతి - 517 507

ముద్రణ :

తి.తి.దే. ముద్రణాలయం

తిరుపతి-517 507

నివేదన

భగవద్రామానుజుల శిష్యులలో ప్రధానమైన శిష్యులుగా పేరు పొందినవారు కూరేశులు. వీరిని శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయంలో కూరత్తాళ్వాన్ అని పిలుస్తారు. ఎంతో ధనవంతులైనా, గొప్ప విద్యను అభ్యసించినా, ఉత్తమ వంశంలో జన్మించినా, కొంచెం కూడా అహంకారం లేని ఉత్తమ వ్యక్తిత్వం వీరిది. శ్రీరామానుజులను ద్వేషించిన వారు సైతం వీరిని అభిమానించారని వీరి చరిత్ర తెలుపుతున్నది. తమకు గల సమస్త సంపదను తృణంగా భావించి, మొత్తం దానం చేసి, శ్రీరామానుజుల శ్రీచరణ సంబంధాన్ని పొంది, ఆజీవితం ఆమహాచార్యుల సేవలో ధన్యమైన జీవితాన్ని కలవారు వీరు. తమకు తీరని అపకారాన్ని చేసిన నాలూరాన్ కూడా తరించాలని కోరిన మహోదారులు వీరు.

చోళరాజసభలో తమ గొప్ప వాద పటిమతో, అగాధమైన శాస్త్ర జ్ఞానంతో వాదించి విష్ణుపరతత్త్వాన్ని స్థాపించిన కూరేశులు ఆ సందర్భంలో చోళరాజు యొక్క దుర్మార్గంవల్ల నేత్రాలను కోల్పోయారు. అపుడు మధురకు సమీపంలోని వనగిరి (తిరుమాలిరుమ్‌శోలై) అనే దివ్యక్షేత్రాన్ని చేరి అక్కడ కొంతకాలం ఉండాలనే ఉద్దేశ్యంతో ఆ క్షేత్రం వైపు ప్రయాణం సాగిస్తూ దారిలో శ్రీవైకుంఠనాథుని వైభవాన్ని మానసికంగా పొంది, ఆ అనుభవాన్ని వైకుంఠస్తవం అనే ఒక మధురమైన స్తుతిరూపంలో వెలువరించారు. ఆ తర్వాత భగవానుడు త్రివిక్రమ, శ్రీరామ, శ్రీకృష్ణ అవతారాలలో ప్రదర్శించిన పలు లీలలోని అతిమానుష వైభవాన్ని అతిమానుషస్తవము అనే స్తుతిలో ప్రస్తుతించారు. ఈ స్తుతిలో భగవానుని ఉద్దేశించి కూరేశులు సంధించిన చమత్కారమైన ప్రశ్నలలోని స్వారస్యం సహృదయహృదయైక వేద్యం.

ఆళ్వార్‌దివ్యప్రబంధ ప్రాజెక్ట్, టి.టి.డి, ఆళ్వార్ల ప్రబంధాలను, ఆళ్వార్ల తర్వాత భక్తి సంప్రదాయాన్ని భారతావనిలో ప్రచారం చేసిన పలువురు శ్రీవైష్ణవాచార్యులు లోకానికందించిన సాహిత్యాన్ని విస్తృతమైన ప్రచారాన్ని చేయాలనే ఉద్దేశ్యంతో సులభమైన వ్యావహారికభాషలో చిన్న చిన్న గ్రంథాలను ప్రచురించి, అందరికీ ఆ వాఙ్మయాన్ని అందించాలని ప్రయత్నిస్తున్నది. ఇప్పుడు చేయబడే తాత్పర్యంతో కూడిన అతిమానుష స్తవము ప్రచురణ ఈ ప్రయత్నంలో ఒక భాగమే. అతిమానుషస్తవానికి సులభమైన భాషలో తాత్పర్యాన్ని సిద్ధం చేసిన శ్రీ డా॥ ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు, దీనిని ముద్రించ డానికి తగిన ప్రయత్నాన్ని చేసిన ప్రాజెక్ట్ స్పెషల్ ఆఫీసర్ శ్రీ చొక్కలింగంగారు అభినందనీయులు. భక్తులు, ఆస్తికులు, సాహిత్య రసికులు తాత్పర్యంతో కూడిన అతిమానుసస్తవాన్ని చదివి, శ్రీమన్నారాయణుని వైభవాన్ని సమగ్రంగా తెలుసుకొని, ఆనందిస్తారని నమ్ముతున్నాను.

శ్రీ ఎల్.వి. సుబ్రహ్మణ్యం, ఐ.ఏ.ఎస్.
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

శ్రీ కూరేశులు అనుగ్రహించిన

అతిమానుషస్తవము

శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రేభ్యో నమ ఉక్తి మధీమహే
యదుక్తయ స్త్రయీకణ్ఠే యాన్తి మఙ్గలసూత్రతామ్ ।

--- 0 0 0 ---

వైకుంఠనాథుని విషయంలో శ్రీ వైకుంఠస్తవాన్ని రచించి, తరువాత విభవావతారాలలోని అతిమానుషలీలలను కొన్నిటిని ప్రస్తావించడంద్వారా, పరాశరపారాశర్య భట్టనాథ పరాంకుశ పరకాలాది మహర్షులు తెల్పిన రహస్యాలను రమ్యంగా ఆవిష్కరిస్తూ అతిమానుషస్తవమనే ఈ స్తుతిని కూరేశులు రచిస్తున్నారు.

అతిమానుషశీలవృత్తవేషైః అతివృత్తామరవిక్రమప్రతాపైః ।
అతిలఙ్ఘితసర్వలోకసామ్యం వరయే వైష్ణవవైభవావతారమ్ ॥ 1

అత్యద్భుతాలైన స్వభావాలతో, లీలలతో, రూపాలతో, అతిదివ్యమైన విక్రమాలతో, ప్రతాపాలతో ఈలోకంలో ఎవ్వరూ సాటి రానట్లుండే భగవానుని విభవావతార వైభవాలను స్తుతిస్తున్నాను. ("అతిలంఘితసర్వలోకసామ్యమ్" -"జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమ్" అనే సూక్తి స్మరణీయం. "వైభవావతారం వరయే" - "యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్", "పరాఽస్య శక్తిః వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ", "త మీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్", "న తత్సమశ్చాభ్యధిక శ్చ దృశ్యతే", "అపహతపాప్మా విజరః" - ఇత్యాదిగా చెప్పబడ్డ గుణాలు అన్నీ "స ఉ శ్రేయాన్ భవతి జాయమానః" అన్నట్లు అవతారాలలోనే ప్రకాశిస్తాయి. కనుక వాటిని వరిస్తున్నానని భావం.)

శ్రేయః కిరన్తు కిరణా శ్చరణారవిన్ద-
నిష్యన్దమానమకరన్దరసౌఘదేశ్యాః ।
తజ్జా శ్శ్రుతే ర్మధున ఉత్స ఇతి ప్రతీతాః
మాఙ్గల్యరఙ్గనిలయస్య పరస్య ధామ్నః ॥ 2

లోకంలోని జనులకు అందటికీ క్షేమాన్ని కల్గించే శ్రీరంగనిలయవిమానాన్ని వాసస్థానంగా కలవాడై, పరంజ్యోతి అనే పేరుతో ప్రసిద్ధుడైన శ్రీరంగనాథుని చరణారవిందాలనుండి స్రవించే మకరందరసప్రవాహంతో సమానమైనవి, "విష్ణోః పదే పరమే

మధ్వ ఉత్సః" అని వేదంచేత కీర్తింపబడేవి అయిన ఆ భగవానుని శ్రీచరణాల నుండి వెలువడే కిరణాలు (మనకు) శ్రేయస్సును కల్గించాలి.

శ్రీమత్పరాఙ్కుశమునీన్ద్రమనోనివాసాత్
తజ్జానురాగరసమజ్జన మఞ్జసాఽప్య ।
అద్యాప్యనారతతదుత్థితరాగయోగం
శ్రీరఙ్గరాజచరణామ్బుజ మున్నయామః ॥ 3

శ్రీపరాంకుశముని (నమ్మాళ్వార్ల) హృదయంలోని నిత్యనివాసంవల్ల ఆ నమ్మాళ్వార్ల హృదయంలో గల అనురాగం (భక్తి) అనే రసంలో (నీటిలో) స్నానాన్ని వేగంగా పొంది, ఈనాటికీ ఆ అనురాగరసయోగం (ఎఱ్ఱని రంగు) మారకుండా ఉండే శ్రీరంగనాథుని చరణారవిందాలను శిరసా ధరిస్తున్నాము. (**"ఉన్నయామః"** అనే ప్రయోగంలోని బహువచనం సాత్త్వికాహంకార ప్రయుక్తం. లేక తమతో తమవంటి వారిని ఇతరులను కలుపుకొని ప్రయోగించాలని కూడా చెప్పవచ్చు. ఈ వివరణాన్ని ఇటువంటి ప్రయోగాలలో సర్వత్ర అన్వయించుకోవడంలో అడ్డులేదు.)

వజ్రధ్వజాంకుశసుధాకలశాతపత్ర -
పఙ్కేరుహాఙ్కపరికర్మపరీత మన్తః ।
ఆపాదపఙ్కజవిశృఙ్ఖలదీప్రమౌలేః
శ్రీరఙ్గిణ శ్చరణయో ర్యుగ మాశ్రయామః ॥ 4

శ్రీచరణాలవరకు ఏ అడ్డూ లేకుండా ప్రకాశించే కిరీటాన్ని కల శ్రీరంగనాథుని శ్రీపాదాల లోపలివైపున వజ్రం, ధ్వజం, అంకుశం, సుధాకలశం, ఛత్రం, పద్మం- అనే వీని ఆకారాలలోని చిహ్నాలు వ్యాపించి ఉన్నాయి. ఈ చిహ్నాలనే అలంకారాలతో నిండిన శ్రీరంగనాథుని శ్రీపాదాలను ఆశ్రయిస్తున్నాము.

శ్రీరఙ్గరాజచరణౌ ప్రణుమో యయోః ఖలు
ఏక స్త్రివిక్రమవిధౌ వసుధా మశేషామ్ ।
వ్యక్రంస్త సాచలకులా మపి విప్రకీర్ణ -
స్థూలావలగ్నసికతా మివ నిర్ణతోచ్ఛ్రమ్ ॥ 5

త్రివిక్రమరూపి అయిన భగవానుని ఏ శ్రీచరణాలు రెండిటిలో ఒక పాదం పర్వతాలతోకూడినది అయినా, చెల్లాచెదఱుగా పడి ఉండే పెద్ద పెద్ద గులకరాళ్ళతో నిండిన దానివలె ఈ భూమిని ఎత్తు పల్లాలనే తేడా లేకుండా అంతటా వ్యాపించేటట్లుగా

అనాయాసంగా కొలిచిందో, అటువంటి శ్రీరంగనాథుని శ్రీపాదపద్మయుగళిని స్తుతిస్తున్నాము.

జ్ఞానం బలం విపుల మీశనవీర్యశక్తి -
తేజాంసి చ త్రియుగభూయ ముపాగతాని ।
పూర్ణాని షట్చ పరిగృహ్య భవం శ్చతుర్ధా
భక్తం జనం త్వమనుజగ్రహిథాఽనురాగాత్ ॥ 6

స్వామీ! నీవు పరిమితి లేని జ్ఞానం, బలం, ఐశ్వర్యం, వీర్యం, శక్తి, తేజస్సు- అనే ఆఱు గుణాలను రెండు రెండు రెండుగా (సంకర్షణ- ప్రద్యుమ్న- అనిరుద్ధ మూర్తులలో కల్గి ఉండేటట్లు) పూర్ణంగా పరిగ్రహించి వాసుదేవ-సంకర్షణ-ప్రద్యుమ్న అనిరుద్ధరూపాలలో నాల్గు విధాలుగా భక్తజనులను ప్రేమతో అనుగ్రహించావు. (**"షాడ్గుణ్యాత్ వాసుదేవః"** ఇత్యాది శ్రీరంగరాజస్తవశ్లోకం భావ్యం.)

ఏకాన్తమఙ్గళగుణాస్పద మస్తహేయం
నిత్యం పదం తవ యత స్తత ఏవ దేవ !
అమ్నాయతే తదిహ విశ్వవిరూపరూపం
తేనైవ నన్విద మశబ్ద మరూప మాహుః ॥ 7

స్వామీ! నీ స్వరూపం నిత్యం అసాధారణ కల్యాణగుణాలకు నిలయమై, హేయప్రతిభటమై ఉన్నందున ఆ ఈ స్వరూపం వేదంలో సకలవిలక్షణంగా అభ్యసింప బడుతున్నది. అందువల్లనే నీ ఈ అప్రాకృతస్వరూపం కర్మనిబంధనాలైన, ప్రాకృతాలైన నామరూపాలను లేనిదని వైదికులు అంటున్నారు.

శబ్దాదిహేయ ఇహ గోచర ఇన్ద్రియాణాం
తత్రత్యనీకవిభవ స్త్వ మతీంద్రియోఽసి ।
తేనైవ తే న బత! దర్శన మస్తి కిఞ్చిత్
వాచో ధియ శ్చ తత ఏవ న గోచరోఽసి ॥ 8

స్వామీ! ఈ లోకంలో జుగుప్సను కల్గించే శబ్దాదివిషయాలు చక్షురాదీంద్రియాలకు గోచరమవుతున్నాయి. దానికంటే విలక్షణమైన గుణసంపదను కల నీవు అతీంద్రియుడవై- ఇంద్రియగోచరుడవు కానివాడవై- ఉన్నావు. అందువల్లనే నీకు ద్రష్టవ్యత్వం లేదు. కనుక వాక్కుకు, మనస్సుకు అందనివాడవై ఉన్నావు. అయ్యో! (**"న మాంసచక్షుభి రభివీక్షతే తమ్", "న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా", "మతం యస్య న వేద సః"** ఇత్యాదిశ్రుతులు భగవానుని అతీంద్రియత్వంలో భావ్యాలు.)

ఏవం స్థితే త్వదుపసంశ్రయణాభ్యుపాయో
మానేన కేనచిదలప్స్యత నోపలబ్దుమ్ ।
నోచే దమర్త్యమనుజాదిషు యోనిషు త్వమ్
ఇచ్ఛావిహారవిధినా సమవాతరిష్యః ॥ 9

ఈవిధంగా అతీంద్రియుడవు అయినా, కర్మనిబంధనంగా కాకుండా, కేవలం స్వేచ్ఛతోనే నీవు దేవ-మనుష్య- తిర్యగాది జాతులలో అవతరించి ఉండకపోతే నిన్ను ఆశ్రయించడానికి తగిన ఉపాసన- అర్చన- ప్రణామ- ప్రదక్షిణాది ఉపాయాలు శాస్త్రోక్తాలైన ఏ ప్రమాణంచేత పొందడానికి (తెలిసికోవడానికి) వీలు కాకపోయేవి. అవి నిర్విషయాలే అయి ఉండేవికదా ! (**"త మేవ శరణం వ్రజ", "మామేకం శరణం వ్రజ"** ఇత్యాదులు శ్రీరామాయణాద్యధీనాలని భావం.)

శీలః క ఏష తవ హంత! దయైకసిన్ధో !
క్షుద్రే పృథగ్జనపదే జగదణ్డమధ్యే ।
క్షోదీయసోఽపి హి జనస్య కృతే కృతీ త్వమ్
అత్రావతీర్య నను లోచనగోచరోఽభూః ॥ 10

కరుణాసముద్రా ! కృతజ్ఞుడవైన నీవు ఈ బ్రహ్మాండం నడుమ అత్యల్పం, ప్రాకృతజనులకు నివాసస్థానం అయిన ఈ లోకంలో అతిక్షుద్రులైన జనులకోసం అవతరించి, అందఱి నేత్రాలకు గోచరుడవు అవుతున్నావుకదా ! ఈవిధంగా అవతరించే నీ సౌశీల్యగుణం ఎంతటిది ! ఆశ్చర్యం !

యం పాతకాత్సుమహతోఽప్యదధారయ స్త్వం
త్వత్పాదవారిపరిపూతశిరాశ్చ యోఽభూత్
తం వందసే కిల తత శ్చ వరం వృణీషే
క్రీడావిధి ర్బత ! విలక్షణలక్షణ స్తే ॥ 11

దేవా! నీవు రుద్రుని గొప్ప పాతకంనుండి ఉద్ధరించావు. ఆ రుద్రుడు నీ శ్రీపాదతీర్థాన్ని తన తలపై ధరించి శివుడు (మంగళకరుడు) అయ్యాడు. అటువంటి రుద్రునకు నీవు నమస్కరించావు. అతనివద్దనుండి వరాలను కోరావు. నీ లీలా వ్యాపారాలలోని వైచిత్రి ఎంత ఆశ్చర్యకరమైనది! (**"పావనార్థం జటామధ్యే దధార శిరసాహరః", "స శివః శివోఽభూత్"** ఇత్యాదులు శ్లోక పూర్వార్ధాను గుణంగా భావ్యాలు.)

క్రీడావిధేః పరికర స్తవ యా తు మాయా
సా మోహినీ న కతమస్య తు హన్త ! జన్తోః ।
హై! మర్త్యసింహవపుష స్తవ తేజసోఽంశే
శమ్భు ర్భవన్ హి శరభ శ్శలభో బభూవ ॥ 12

స్వామీ! నీ లీలావ్యాపారానికి పరికరంగా (సాధనంగా) ఉన్న మాయ ఏ ప్రాణికి అయినా మోహాన్ని కల్గించగలదుసుమా ! శరభరూపాన్ని ధరించిన శివుడు (మోహంతో) నృసింహరూపివి అయిన నీ తేజస్సులోని ఏకదేశంలో మిడుతవలె పడి నశించిపోయాడే! ఎంత ఆశ్చర్యం! ("హంతు మభ్యాగతం రౌద్రం శరభం నరకేసరీ, నఖై ర్విదారయా మాస హిరణ్యకశిపుం యథా", "నమోఽస్తు నరసింహాయ లక్ష్మీస్థితిజితక్రుధే, యత్క్రోధాగ్నౌ పురా రౌద్ర శ్శరభ శ్శలభాయితః" ఇత్యాది పౌరాణిక వచనాలు స్మరణీయాలు. "భగవత్స్వరూపతిరోధానకరీమ్", "దైవీం గుణమయీం మాయామ్", "మాయయా మోహితం జగత్" ఇత్యాదులు ప్రకృతియొక్క మోహినీత్వానికి ప్రమాణాలు.)

యస్యాఽఽత్మతాం త్రిపురభఙ్గవిధా వధా స్త్వం
త్వచ్ఛక్తితేజితశరో విజయీ చ యోఽభూత్ ।
దక్షక్రతౌ తు కిల తేన వినిర్జిత స్త్వం
యుక్తో విధేయవిషయేషు హి కామచారః ॥ 13

త్రిపురాలను దహించే క్రమంలో రుద్రునకు నీవు అంతరాత్మవు అయ్యావు. ఆ రుద్రుడు నీ శక్తివల్ల తీక్ష్ణమైన బాణాన్ని కలవాడై, విజయాన్ని పొందాడు. అటువంటి రుద్రునిచేత నీవు దక్షయజ్ఞసమయంలో జయింపబడ్డావా! నీకు విధేయులైనవారి విషయంలో ఈవిధంగా నీ ఇష్టం వచ్చినట్లు ప్రవర్తించడం యుక్తమే సుమా ! ("విష్ణు రాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః, తస్మాద్ధనుర్జ్యాసంస్పర్శం స విషేహే మహేశ్వరః, పురా పరాజయం ప్రాప్య సమరే త్రిపురాసురాత్" అనే పౌరాణిక సూక్తులు అనుసంధేయాలు.)

ముగ్ధశ్శిశు ర్వటదళే శయితోఽతితన్వా
తన్వా జగన్తి బిభృషే సవికాస మేవ ।
ఐశీ మీమాం తు తవ శక్తి మతర్కితవ్యామ్
అవ్యాజతః ప్రథయసే కిమిహాఽవతీర్ణః ॥ 14

మఱ్ఱి ఆకుపైన పవళించిన, చాలా చిన్న వయస్సులోని బాలుని రూపంలో ఉన్న నీవు అతిసూక్ష్మమైన రూపంతో లోకాలను అన్నిటినీ వాటికి ఏ ఇరుకూ (సంకోచం) లేకుండా ధరించావు. నీ సర్వేశ్వరత్వ ప్రయుక్తమైన, అసాధారణం అయిన, ఇంతటిది-ఇటువంటిది అని ఊహించడానికి సాధ్యం కానిదైన ఈ శక్తిని ఈలోకంలో అవతరిస్తూ నిర్హేతుకంగా ఎందుకోసం ప్రకాశింపజేస్తున్నావయ్యా?

బ్రహ్మేశమధ్యగణనా గణనార్కపఙ్క్తౌ
ఇన్ద్రానుజత్వ మదితే స్తనయత్వయోగాత్ ।
ఇక్ష్వాకువంశయదువంశజని శ్చ హన్త !
శ్లాఘ్యాన్యమూ న్యనుపమస్య పరస్య ధామ్నః ॥ 15

సాటి లేని పరంజ్యోతి అయిన సర్వేశ్వరుడు బ్రహ్మరుద్రుల నడుమ విష్ణు నామంతో లెక్కింపబడడం, ద్వాదశాదిత్యులలో ఒకడుగా లెక్కింపబడడం, అదితికి కుమారుడై పుట్టడంవల్ల ఉపేంద్రుడు కావడం, ఇక్ష్వాకువంశంలో, యాదవవంశంలో అవతరించడం- అనే ఈ అవతారాలు అన్నీ శ్లాఘ్యాలు. ఆహా ! ("అనుపమస్య"- "న తత్సమాశ్చాభ్యధిక శ్చ దృశ్యతే", "ఒత్తార్ మిక్కారై ఇలైయాయ" ఇత్యాదులు భావ్యాలు. "మధ్యే విరించి గిరిశం ప్రథమావతారః", "ఆదిత్యానాం మహం విష్ణుః జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్" అనే ప్రమాణాలు కూడా పూర్వార్ధానుగుణంగా అను సంధేయాలు.)

త్వన్నిర్మితా జఠరగా చ తవ త్రిలోకీ
కిం భిక్షణా దియ మృతే భవతా దురాపా ।
మధ్యే కదా తు న విచక్రమిషే జగచ్చేత్
త్వద్విక్రమైః కథ మివ శ్రుతి రఞ్చితా స్యాత్ ॥ 16

నీచే సృష్టింపబడినవి, నీ గర్భంలో పెట్టుకొని రక్షింపబడినవి అయిన ఈ ముల్లోకాలను నీవు మహాబలిదగ్గరకు పోయి యాచించకపోతే పొందలేవా ! ఈ లోకంలో ఒకానొక సమయంలో త్రివిక్రముడవై అవతరించి, భిక్షను యాచించే వ్యాజంతో విక్రమించి కొలువకపోయి ఉంటే వేదం నీ త్రివిక్రమణాన్ని కీర్తించి ఉండకపోయేది. అందువల్ల దానికి పవిత్రత సిద్ధించి ఉండేదికాదు కదా ! (వేదాలకు పవిత్రతను కల్గించడం కోసమే ఆనాడు నీవు ఆ విధంగా బలిదగ్గరకు పోయి మూడడుగుల భూదానాన్ని యాచించావు అని భావం. "ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్", "త్రీణి పదా విచక్రమే", "విచక్రమణ స్త్రేధోరు గాయః", "ఉరుక్రమస్య స హి బంధురిత్థా విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః" ఇత్యాదిగా త్రివిక్రమావతారం వేదంలో బహుధా శ్లాఘింప బడింది.)

పృచ్ఛామి కిఞ్చన యదా కిల రాఘవత్వే
మాయామృగస్య వశగో మనుజత్వమౌగ్ధ్యాత్ ।
సీతావియోగవివశో న చ తద్గతిజ్ఞః
ప్రాదా స్తదా పరగతిం హి కథం ఖగాయ ॥ 17

స్వామీ! నిన్ను కొంచెం అడుగుతాను. బదులు చెప్పు. శ్రీరాముడవై నీవు అవతరించినపుడు **"ఆత్మానం మానుషం మన్యే"** అని తలచినందువల్ల కలిగిన, మానవ సహజమైన మోహంవల్లనే కదా మారీచుడనే మాయామృగానికి వశుడవై, సీతావిశ్లేషంవల్ల దుఃఖించావు. ఆమె పోయిన దారినికూడా తెలియలేకుండా పోయావు. మఱి, అటువంటి సమయంలోనే జటాయువునకు మోక్షాన్ని **"మయా త్వం సమనుజ్ఞాతో గచ్ఛ లోకా ననుత్తమాన్"** అని అంటూ ఏవిధంగా అనుగ్రహించావు స్వామీ?

అక్షుణ్ణయోగపథ మగ్ర్యహతం జటాయుం
తిర్యఞ్చ మేవ బత ! మోక్షపథే నియోక్తుమ్।
శక్నోషి వేత్సి చ యదా స తదా కథం త్వం
దేవీ మవాప్తు మనలం వ్యథితో విచిన్వన్ ॥ 18

స్వామీ! నీవు యోగమార్గాన్ని అనుష్ఠించనివాడు, బ్రాహ్మణుడైన రావణునిచేత చంపబడ్డవాడు, తిర్యక్‌జాతిలో జన్మించినవాడు అయిన జటాయువును సైతం మోక్షమార్గంలో పోయేటట్లు ఆజ్ఞాపించడాన్ని తెలిసినవాడవు, సమర్థుడవు అయినపుడు సీతాదేవిని వెదుకుతూ ఆమెను పొందలేక ఎందుకోసం దుఃఖించావో చెప్పు. (**"య శ్చ హంతి ద్విజన్మానం య శ్చ విప్రేణ హన్యతే, తావుభా రథమౌ జ్ఞేయౌ పరలోక పరాఙ్ముఖౌ", "నాగ్ర్యహతస్య లోకోఽస్తి"** అనే ప్రమాణాలు బ్రాహ్మణునిచే చంపబడిన వానికి మోక్షప్రాప్తి లేదని తెలుపుతున్నది.)

సాలాన్హి సప్త సగిరీన్ సరసాతలాన్ యాన్
ఏకేషు మన్దజవతో నిరపత్రయ స్త్వమ్ ।
తేష్వేకవివ్యథనఖిన్నకపిప్రణున్నం
శాఖామృగం మృగయసే స్మ కథం సహాయమ్ ॥ 19

ఏడు సాలవృక్షాలను (మద్దిచెట్లను) పర్వతాలతోపాటుగా, రసాతల (పాతాళ) లోకాలతో పాటుగా ఒకే ఒక్కబాణంయొక్క అల్పవేగంతో నీవు భేదించావు. ఆ సాలవృక్షాలలో ఒక్కటిని అయినా భేదించడంలో ఎంతో శ్రమపడినా చివరకు

అసమర్థుడైన వాలిచే బహిష్కరింపడ్డ సుగ్రీవుని సహాయంకోసం నీవు ఎందుకోసం వెదికావు? (**"బిభేద చ పునః సాలాన్ సప్తైకేన మహేషుణా, గిరీన్ రసాతలం చైవ", "ఇమే చ విపులా స్సాలా స్సప్తశాఖావలంబినః, యత్రైకం ఘటతే వాలీ నిష్ప్రత్రయితు మోజసా"** అనే శ్రీరామాయణ శ్లోకాలు భావ్యాలు.)

దాస స్సఖా సమభవ త్తవ యః కపీన్ద్రః
తద్విద్విషం కపి మమర్షవశా జ్జిఘాంసుః ।
త్వత్స్నేహవిక్లబధియం త మిమం కపీన్ద్రం
విస్రమ్భయన్ సపది సాలగిరీ నవిధ్యః ॥ 20

ఏ సుగ్రీవుడు నీకు దాసుడు, స్నేహితుడు అయ్యాడో, అతనికి విరోధి అయిన వాలిని కోపవశంచేత చంపగోరి, నీ విషయంలో గల ప్రేమచేత కలత చెందిన బుద్ధిని కల ఆ సుగ్రీవుని నమ్మకంకోసం అపుడే ఏడు సాలవృక్షాలను, కులపర్వతాలను నీవు భేదించావు. (నీ సౌశీల్యం గుణం అటువంటిది, అంత గొప్పది.)

యద్వా మృగం మృగయువ న్మృగయాపథేన
చ్ఛన్నో జఘన్థ న తు శత్రువదాభిముఖ్యాత్ ।
తద్యుక్త మేవ తవ రాఘవవంశజస్య
తిర్యక్షు నైవ హి విపక్షతయోపచారః ॥ 21

అడవిమృగాన్ని వేటాడగోరే బోయవానిరీతిలో నీవు కూడా దాగి ఉండి చాటుగా వాలిని చంపావు. శత్రువుతో యుద్ధం చేసే రీతిలో ఎదురునిల్చి చంపలేదు- అన్నది యుక్తమే. ఇక్ష్వాకుకులంలో అవతరించిన నీకు తగినదే- ఎందుకు? అని అంటే, తిర్యక్కుల విషయంలో ఔపచారికంగా అయినా శత్రుత్వం కల్గిఉండడం రఘువంశంలో పుట్టిన నీ ఉత్తమ క్షత్రియత్వానికి తగదుకదా ! (అందువల్ల నీవు వాలిని తిర్యక్కుగా (వానరంగా) భావించి చాటుగా ఉండి జంతువును వేటాడే రీతిలో వధించావు.)

మానుష్యకం చరిత మాచరితుం ప్రవృత్తో
దేవాతిగం చరిత మంగ ! కిమజ్గ్యకార్షీః ।
యత్సాగరే బత ! బబన్ధిథ నాథ ! సేతుం
శైలైః ప్లవంగమసమిజ్గితసంప్రణున్నైః ॥ 22

స్వామీ ! నీ మనుష్యత్వానికి తగినట్లుగా ప్రవర్తించాలని ప్రయత్నించిన నీవు దేవతలకుకూడా సాధ్యం కాని కార్యాన్ని ఎందుకోసం చేశావయ్యా? (అటువంటి పనిని ఏం చేశాను? అని అంటావా?) స్వామీ! వానరవీరులచేత తీసికొనివచ్చి విసరిన

పర్వతాలతో సముద్రంలో వారధిని కట్టావు- అన్నది ఎంత ఆశ్చర్యకరం ! (నీటిలో వేయగానే మునిగిపోయే రాళ్ళతో నీటిపై వారధిని నిర్మించడం అతిమానుషం, దేవాతిగం)

యో విక్రమేణ మనుజత్వవిభూషణేన
దేవం వరం వరుణరాజ మజ ! వ్యజేష్ఠాః ।
కృత్వోపదాం దశరథం విధిరుద్రముఖ్యైః
దేవైః స్తుతశ్చ స కిలేన్ద్రజితా జితోఽసి ॥ 23

పుట్టుక లేనివాడా! నీవు మనుష్యత్వానికి తగిన పరాక్రమంతో దేవతలలో గొప్పవాడైన వరుణుని జయించావు. యుద్ధానంతరం బ్రహ్మ, రుద్రుడు. మొదలైన దేవతలు దశరథుని పురస్కరించుకొని నిన్ను స్తుతించారు. అటువంటి నీవు ఇంద్రజిత్తు చేత జయింపబడ్డావా! ఇదేమి వింత స్వామీ! (యుద్ధానంతరం చేయబడ్డ **"సీతా లక్ష్మీ ర్భవాన్ విష్ణుః"** ఇత్యాది దేవతల స్తుతి స్మరణీయం)

అబ్ధిం న తేరిథ న జిగ్యిథ రాక్షసేన్ద్రం
నైవాఽస్య జజ్ఞిథ యదా చ బలాబలం త్వమ్ ।
నిస్సంశయ స్సపది తస్య పదేఽభ్యషిఞ్చః
తస్యానుజం కథ మిదం హి విభీషణం చ ॥ 24

శ్రీరామా! నీవు సముద్రాన్ని దాటకుండానే, రావణుని జయించకుండానే, రావణుని బలాన్ని, బలహీనతలను లెక్కించకుండానే సాహసంగా అతని తమ్ముడైన విభీషణుని ఆ రావణుని పదవిలో నిస్సంశయంగా అభిషేకించావు- అన్నది ప్రసిద్ధం. దీనిని ఏవిధంగా (ఏ భావనతో) చేశావు ? (**"అభిషిచ్య చ లంకాయాం రాక్షసేంద్రం విభీషణమ్, కృతకృత్య స్తదా రామో విజ్వరః ప్రముమోద హ"** అనే రామాయణశ్లోకం స్మరణీయం. **"జిగేథ న రాక్షసేంద్రమ్"** అనే పాఠాంతరం మొదటిపాదంలో ఉన్నది.)

త్వం దక్షిణస్య వివసన్నుదధే స్తటేఽపి
దూరాన్తరోత్తరపయోధిమహాన్తరీపే ।
దైత్యాన్నిజైకశరపారణయన్ కిమేతాం
లఙ్కాం స్థితోఽత్ర కురుషే కిల న స్మ భస్మ ॥ 25

నీవు దక్షిణసముద్రతీరంలో ఉన్నా అక్కడికి చాలా దూరంలో ఉన్న ఉత్తర సముద్రంమధ్యలోని పెద్ద దీవిలో ఉండే అసురులను నీ బాణానికి ఎరగా చేసి, వధించావే!

నీవు దక్షిణ తీరంలోనే ఉండి అక్కడికి చాలా సమీపంలో ఉన్న లంకానగరాన్ని ఎందు కోసం భస్మం చేయలేదు? చెప్పు.

ఏతత్కథం కథయ యన్మథిత స్త్వయాఽసౌ
హిత్వా స్వభావనియమం ప్రథితం త్రిలోక్యామ్।
అశ్వాప్సరోవిషసుధావిధుపారిజాత-
లక్ష్మ్యాత్మనా పరిణతో జలధి ర్బభూవ ॥ 26

నీచే మథింపబడ్డ ఈ సముద్రం ముల్లోకాలలో ప్రసిద్ధం అయిన తన స్వభావా సిద్ధమైన లోకనియమాన్ని విడచి, (ఈ వస్తువు ఈ విధంగా పరిణామాన్ని పొందుతుంది- అనే నియమాన్ని విడచి) అప్సరసలు, ఉచ్చైఃశ్రవం, హాలాహలం, అమృతం, చంద్రుడు, కల్పతరువు, లక్ష్మి- అనే రూపాలుగా పరిణమించింది- అనే విషయం ఏ విధంగా సంభవం! చెప్పు. (శ్రీరామావతారానికి సంబంధించిన పలు అతిమానుష లీలలను వర్ణించే ఈ సందర్భంలో క్షీరాబ్ధిమథనవృత్తాంత ప్రస్తావన అత్యంతం విలక్షణం.)

యత్త్రాదృశాగస మరిం రఘువీర ! వీక్ష్య
విశ్రమ్యతా మితి ముమోచిథ ముగ్ధ మాజౌ ।
కోఽయం గుణః కతరకోటిగతః కియాన్వా
కస్య స్తుతేః పద మహో ! బత ! కస్య భూమిః ॥ 27

శ్రీరామా! అటువంటి, నోటితో చెప్పలేని అపరాధాన్ని చేసిన రావణుని యుద్ధంలో కింకర్తవ్యతావిమూఢుడైన స్థితిలో చూచి "గచ్ఛ అనుజానామి" అని విడచిపెట్టి, పోరుకు రేపు రమ్మని అన్నావు కదా! ఇది ఏమి మహాగుణం! ఏ కోటిలోనికి చేరింది? ఎంతటిది? ఎవరి స్తుతికి సాధ్యమైనది? ఎవనికి దర్శించడానికి వీలున్నది? ఆహా! ఆశ్చర్యం - అని చెప్పవలసినదే! అంతే! (ఈ గుణంయొక్క స్వరూపస్వభావ పరిమాణనిర్ణయం ఎవరికైనా వాచామగోచరమే.)

యల్లక్ష్మణ స్త్వదనుజో రిపుశక్తిముగ్ధః
శత్రో ర్గురు ర్హనుమత స్తు లఘు ర్బభూవ ।
ఏతైన వై సువిదితోఽభవ దిన్ద్రశత్రోః
మాయాస్త్రబన్ధననిబన్ధనజో విమోహః ॥ 28

శత్రువైన రావణుడు ప్రయోగించిన శక్తి అనే ఆయుధంతో మోహాన్ని పొందిన నీ అనుజుడు లక్ష్మణుడు శత్రువు అయిన రావణునకు కదపడానికికూడా వీలుకానంత బరువుగాను, హనుమానునకు చాలా తేలికగాను అయినాడు. ఈ విషయంవల్ల

నీవు ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన మాయాస్త్రానికి కట్టుబడి మైకం పొందడం మనుష్యభావ ప్రయుక్తమని వ్యక్తమైనది కదా! ("హిమవాన్మందరో మేరుః త్రైలోక్యం వా సహామరైః, శక్యం భుజాభ్యాం ముద్ధర్తుం న సంఖ్యే భరతానుజః, శత్రూణా మప్రకంప్యోఽపి లఘుత్వ మగమత్కపేః" అనే శ్రీరామాయణ యుద్ధకాండసూక్తి భావ్యం.)

హా ! హన్త ! హన్త ! భవతశ్చరణారవిన్ద -
ద్వంద్వం కదా ను భవితా విషయో మమాఽక్ష్ణోః ।
యోఽహం నిరర్గళవినిర్గళదన్ధకారైః
వృక్షై స్తృణై శ్చ సులభం సమయం వ్యతీతః ॥ 29

అంధకారం పూర్తిగా తీరిన (పాపం పూర్తిగా తొలగిన) వృక్షాలు, తృణాలు సైతం పొందదగిన కాలవిశేషాన్ని (శ్రీరామావతారకాలాన్ని) పాపిని అయిన నేను పూర్తిగా కోల్పోయాను. అపుడు వారిలో జన్మించలేకపోయానే! అటువంటి నా కళ్ళకు నీ చరణారవిందయుగళ దర్శనం ఇక ఎపుడు లభిస్తుంది ! అయ్యో !

వంశం రఘో రనుజిఘృక్షు రిహావతీర్ణో
దివ్యై ర్వవర్షిథ తథాఽత్ర భవద్గుణౌఘైః ।
త్వత్సన్నిధిప్రభవశైత్యజుషో యథా హి
వృక్షాశ్చ తాన్తి మలభన్త భవద్వియోగే ॥ 30

శ్రీరామా ! రఘువంశాన్ని అనుగ్రహించగోరి, ఈలోకంలో అవతరించిన నీవు నీ దివ్యాలైన కల్యాణగుణప్రవాహాలతో ఎంతగా వర్షించావు అని అంటే - నీ సన్నిధానంవల్ల కల్గిన చల్లదనాన్ని పొందిన వృక్షాలు కూడా నిన్ను విశ్లేషించిన కాలంలో అంతులేని ఆర్తిని పొందాయి. ("అపి వృక్షాః పరిమ్లానాః సపుష్పాంకురకోరకాః" ఇత్యాదులు భావ్యాలు.)

యే ధర్మ మాచరితుం మభ్యసితుం చ యోగం
బోద్ధుం చ కిఞ్చన న జాత్వధికారభాజః।
తేఽపి త్వదాచరితభూతలబన్ధగన్ధాత్
బన్ధాతిగాః పరగతిం గమితా స్తృణాద్యాః ॥ 31

ఏ తృణాదులు ధర్మాన్ని ఆచరించడానికి, యోగాభ్యాసాన్ని చేయడానికి, దేనికైనా తెలిసికోవడానికి ఏనాడూ ఏ అధికారం లేనివై ఉన్నాయో, ఆ తృణాదులు కూడా నీవు సంచరించిన ప్రదేశాల సంబంధసంస్కారవశంచేత కర్మబంధాన్ని విడిచి పరగతిని

పొందాయి. ("దేశోఽయం సర్వకామధుక్", "తే వయం భవతా రక్ష్యా భవద్విషయవాసినః " అనే రీతిలో భగవద్భాగవతాభిమత దేశవాసంకూడా ఉత్తారకం. "త్వామామనంతి" అనే వరదరాజస్తవ శ్లోకం ప్రకృతంలో భావ్యం).

తాదృగ్గుణో నను బభూవిథ రాఘవత్వే
యస్తావకం చరిత మన్వహ మన్వభుఙ్క్త ।
సోఽత్రైవ హన్త ! హనుమాన్ పరమాం విముక్తిం
బుద్ధ్వాఽవధూయ చరితం తవ సేవతేఽసౌ ॥ 32

శ్రీరామావతారంలో నీ చరిత్రను ప్రతిదినం అనుభవించిన ఆ హనుమంతుడు ఈ భూమిలోనే ఉంటూ శ్లాఘ్యమైన మోక్షాన్నికూడా తిరస్కరించి, నీ చరిత్రనే స్మరిస్తూ ఆనందించే రీతిలో నీవు నీ కల్యాణగుణాలను (రామావతారంలో) ప్రకాశింపజేశావు. ("బహవో దుర్లభా శ్చైవ యే త్వయా కీర్తితా గుణాః", "బహవో నృప! కల్యాణగుణాః పుత్రస్య సంతి తే" ఇత్యాదులు శ్రీరామావతారంలోని గుణవైభవాన్ని ఆవిష్కరిస్తున్నాయి. "స్నేహో మే పరమో రాజన్! త్వయి నిత్యం ప్రతిష్ఠితః, భక్తి శ్చ నియతా వీర! భావో నాన్యత్ర గచ్ఛతి" అనే హనుమానుని సూక్తి స్మరణీయం. ఇందులో "స్నేహః పరమః" అని పరభక్తి, "నిత్యం ప్రతిష్ఠితః" అని పరజ్ఞానం, "నియతా భక్తిః" అని పరమభక్తి సూచింపబడ్డాయి.)

యత్త్వం కృతాగస మపి ప్రణతిప్రసక్తం
తం వాయసం పరమయా దయయా క్షమిష్ఠాః ।
తేనైవ మాదృశజనస్య మహాగసోఽపి
యుక్తం సమాశ్వసన మిత్యుపధారయామి ॥ 33

ఆర్ద్రాపరాధి అయినా, ప్రణామం చేయడానికి ఉద్యుక్తుడైన ఆ కాకాసురుని నీవు పరమకృపతో క్షమించావు. అందువల్ల దీనినిబట్టి మహాపరాధాలను చేసిన మావంటివారికికూడా ఆశ్వాసం కల్గి నిర్భయంగా ఉండవచ్చుననే నమ్మకం ఏర్పడింది. ("గుణానా మాకరో మహాన్" అని శ్రీరామావతారం సకలకల్యాణగుణాకరం అయినా, అందులో "వధార్హ మపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయత్"- అన్నట్లు కృపాగుణం మహాపరాధులకు శరణం. కనుక దానికి ప్రాధాన్యం.)

సా పూతనా శకట మర్జునయోశ్చ యుగ్మం
బాల్యోచితేఽన్యపరచేష్టితవిస్ఫులింగే ।

యస్యాలభన్త శలభత్వ మహో ! నిగూఢః
స త్వం వ్రజే వవృధిషే కిల కంసభీత్యా ॥ 34

శ్రీకృష్ణావతారంలో బాల్యానికి తగినవి, అన్యార్థాలు (యాదృచ్ఛికాలు) అయిన నీ లీలలు అనే నిప్పుకణాలలో ఆ పూతన, శకటాసురుడు, మద్దిచెట్ల జంట మిడుతలవలె మాడిపోయారు. అటువంటి విక్రమాన్ని కల నీవు కంసభయంచేత దాగి ఉండి రేపల్లెలో పెరిగావుకదా ! ఇదేమి ఆశ్చర్యం !

పశ్యత్సు సూరిషు సదా పరమం పదం తే
దేవ్యా శ్రియా సహ వసన్ పరయా విభూత్యా ।
యోగేన యోగనిరతైః పరిమృగ్యమాణః
కిం త్వం వ్రజేషు నవనీత మహో ! వ్యముష్ణాః ॥ 35

శ్రీకృష్ణా ! నీ పరమపదాన్ని నిత్యసూరులు సదా దర్శనం చేస్తూ ఉండగా గొప్ప సంపదతో కూడినవాడవు శ్రీదేవితోపాటు ఆనందించేవాడవు, యోగాభ్యాస నిష్ఠులచే ధ్యానమార్గంలో అన్వేషింపబడేవాడవు అయిన నీవు రేపల్లెలోని గొల్లల ఇండ్లలో వెన్నను దొంగిలించడం ఎందుకయ్యా! ఆశ్చర్యం !

యం దుర్గ్రహం సుమనసో మనసాఽపి నిత్యం
బన్ధచ్ఛిదం పరమ మీశ ముదాహరన్తి ।
దామ్నా నిబద్ధ ఇతి శుశ్రుమ తం భవన్తం
నాఽలం బభూవిథ బత! శ్లథనాయ తస్య ॥ 36

“ఉభయపరికర్మితస్వాంతస్య” అన్నట్లు పరిశుద్ధాంతఃకరణాన్ని కల్గినవాని మనస్సు చేత కూడా ఏనాడూ గ్రహించ సాధ్యం కానివాడవని, “యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః” అన్న రహస్యాన్ని తెలిపిన ఉపాసకుల సంసారకర్మ బంధాలను తెంచగల సామర్థ్యాన్ని కలవాడవని,“త మీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్” అన్నట్లు పరమేశ్వరుడవని నిన్ను వైదికులు అంటున్నారు. అటువంటి నిన్ను యశోదాదేవి రోటికి తాటితో కట్టిందని విన్నాము. సంసారబంధాన్ని తెంచగల నీవు యశోదాదేవి కట్టిన బంధంనుండి బయటపడలేని అసమర్థుడవు అయ్యావా! ఆశ్చర్యం!

ఐశం హి శైశవ మపి వ్యతివేలఖేలం
యత్పూతనాశకట మర్జునయోశ్చ యుగ్మమ్ ।
బాల్యోచితాన్యపరసాచివిచేష్టితేన
హన్తాలభన్త శలభాయిత మోజస స్తే ॥ 37

పూతన, శకటాసురుడు, మద్దిచెట్ల జంట నీ బాల్యానికి తగిన, అన్యార్థాలైన యాదృచ్ఛికచేష్టలతో నీ ప్రతాపాగ్నిలో మిడుతలుగా అయ్యారు - అని అంటే నీ సర్వేశ్వరత్వప్రయుక్తమైన నీ బాల్యావస్థ పరిమితిలేని క్రీడలను కల్గినది కదా! (“సా పూతనా” ఇత్యాది మూడు శ్లోకాలలో ప్రస్తావింపబడ్డ వృత్తాంతాలను క్రమంగా ఇక అయిదు శ్లోకాలలో వివరిస్తున్నారు.)

సత్యేవ గవ్యనివహే నిజధామ్ని భూమ్నా
పర్యన్తసద్మసు కిమర్థ మచూచుర స్త్వమ్ ।
ముష్ణంశ్చ కిం వ్యజఘటో ఘటశేష మగ్రే
గోపీజనస్య పరిహాసపదం కిమాసీః ॥ 38

నీ ఇంటిలో నవనీతాదిద్రవ్యసమూహం అధికంగా ఉన్నప్పటికీ దగ్గరగా చుట్టూ ఉండే ఇళ్ళలో నీవు ఎందుకోసం వాటిని దొంగిలించావు ? ఒకవేళ దొంగిలించినా, భుక్తశేషమైన రిక్త పాత్రను వారి ముందే ఎందుకు పగులగొట్టావు ? గోపీజనం అంతా నిన్ను చూచి నవ్వే స్థితిని ఎందుకు పొందావు ?

యన్నామ నాథ ! నవనీత మచూచుర స్త్వం
తచ్ఛాదనాయ యది తే మతి రావిరాసీత్ ।
కిం ముగ్ధ ! దిగ్ధ మమునా కరపల్లవం తే
గాత్రే ప్రమృజ్య నిరగాః కిల నిర్విశంకః ॥ 39

స్వామీ ! నీవు వెన్నను దొంగిలించిన తరువాత నీ చౌర్యాన్ని దాచుకోవాలనే అభిప్రాయం నీకు కల్గితే, దాచుకొనే తీరు తెలియనంతటి ముగ్ధుడవా ! దొంగిలించిన ఈ వెన్నను చిగురుటాకువంటి శ్రీహస్తంతో నీ తిరుమేనికి పూసికొని (దొంగతనం బయటపడుతుందనే భయం లేకుండా) నిర్భయంగా బయటికి ఎందుకు వెళ్ళిపోయావు ?

త్వా మన్యగోపగృహగవ్యముషం యశోదా
గుర్వీ త్వదీయ మవమాన మమృష్యమాణా।
ప్రేమ్ణాఽథ దామపరిణామజుషా బబన్ధ
తాదృఙ్నతే చరిత మార్యజనా స్సహన్తే ॥ 40

గొప్ప ఆత్మాభిమానం కల యశోదాదేవి నీకు జరిగిన అవమానాన్ని సహించలేక, ఇరుగుపొరుగు గొల్లఇండ్లలో ఉండే వెన్న, పాలును దొంగిలించిన నిన్ను దారంగా పరిణమించిన తన ప్రేమతో గట్టిగా కట్టింది. అటువంటి నీ లీలను విని ఆర్యజనులు

(ఆళ్వార్లు) సహించలేకున్నారు. ("దామ్నా చైవోదరే బద్ధ్వా ప్రత్యబధ్నా దులూఖలే" ఇత్యాది పౌరాణిక సూక్తి భావ్యం. **"ఎత్తిఱమ్! ఎత్తిఱమ్!"** ఇత్యాదిగా శఠకోపాది సూరులు ఈ లీలను అనుసంధించి మూర్ఛిల్లారు కదా!)

మాత్రా యది త్వమసి దామని సన్నిబద్ధః
తచ్ఛ్రావిణా ముదితచాక్షుషనిర్వరాణామ్ ।
బధ్నాసి హన్త ! హృదయం భగవన్! కుత స్తత్?
సర్వో హి వశ్యవిషయే వివృణోతి వీర్యమ్ ॥ 41

స్వామీ ! నీవు తల్లి అయిన యశోదచేత తాటితో రోటికి కట్టబడినవాడవైతే, ఆ సంగతిని విని నీ సౌలభ్యగుణపరాకాష్ఠకు పరవశించి, ఆనందబాష్పాలను కార్చే ఆర్యుల హృదయాలను కట్టివేస్తున్నావే! ఆహా! అది ఎందుకు? (నిన్ను కట్టినది యశోద అయినప్పుడు, నీవు ఆర్యజనుల హృదయాలను ఎందుకు బంధిస్తున్నావు?) అయినా అది యుక్తమే. లోకంలో అందఱు తమ తమ పరాక్రమాన్ని తమకు విధేయులైనవారి విషయంలోకదా చూపిస్తారు. (యశోద తనకు విధేయుడవైన నిన్ను కట్టింది, నీవు నీకు విధేయులైన నీ భక్తులను కట్టావు- అని చమత్కారం.)

కాన్తాలకాన్త మమలం కమలాయతాక్షమ్
ఉద్భ్రూవిలాస ముదితస్మిత మున్నసం చ ।
వక్త్రం వహన్ పరమ ! గోపగృహేషు కిం త్వం
గోపీమనాంసి నవనీత ముతాఽ భ్యమోషీ ॥ 42

పరమపురుషా! అందమైన ముంగురులను కల్గినది, నిర్మలమైనది, తామరపూవువంటి విశాల నేత్రాలను కల్గినది, ఎత్తైన కనుబొమలను కల్గినది, చిఱునవ్వును కల్గినది, ఉన్నతమైన నాసికను కల్గినది అయిన ముఖాన్ని కల నీవు గొల్ల ఇళ్ళలో దూరి ఆ రూపంలో గోపికల మనస్సులను దోచావా? లేక, వెన్నను దొంగిలించావా! (గోపికల హృదయాలనే కదా ! అని హార్దభావం.)

సర్వం గుణాయ గుణినా మితి సత్య మేతత్
యత్ఖల్విహేతరజనే మలినత్వహేతుః ।
యద్గోపవేషవినివేశన ముత్తమం తే
గోపాలనం చ గణయన్తి గుణం గుణేషు ॥ 43

ఈ లోకంలో ఏ వ్యాపారం గుణం లేనివాని విషయంలో దోషానికి హేతువు అవుతుందో, అది అంతా గుణవంతుల విషయంలో గుణానికే కారణం అవుతుంది-

అనే లోకోక్తి సత్యమే. ఎందువల్లనంటే, నీవు గోపవేషాన్ని ధరించడం, గోవులను కాయడం గుణాలతో ఉత్తమ గుణం అని పెద్దలు లెక్కించారు.

గోపాలపోతకతయా నిభృతం ధరిత్రీమ్
అవస్తుకామ ఇవ సన్నపి బాల్యలౌల్యాత్ ।
ఐన్ద్రం నిహత్య మఖ ముద్రి మఖో దధానః
కిం తస్థిషే సురగణాయ సవాసవాయ ॥ 44

చిన్న గొల్ల పిల్లవాడవై, రహస్యంగా భూలోకంలో నివసించాలని నీవు అనుకొన్నా, బాల్యంలోని సహజచాపల్యంచేత దేవేంద్రుని ఉత్సవాన్ని నిలిపి, ఆ పిమ్మట గోవర్ధనగిరిని ఎత్తి, ఇంద్రునితో పాటు దేవతలను అందఱినీ ఎందుకోసం ఎదిర్చావు ?

వేణుక్వణప్రణయిని త్వయి లోకనాథ !
బృన్దావనం చరణసఞ్చరణైః పునానే ।
భావాస్తదా వనభువః కిల కీదృశ స్తే
త్వద్గీతసిక్తసికతాసు వసున్ధరాసు ॥ 45

లోకనాథా ! నీవు వేణుగానప్రియుడవై, నీ పాదసంచారాలతో బృందావనాన్ని పవిత్రం చేసినపుడు నీ వేణుగానామృతంతో తడుపబడ్డ ఇసుకను కల బృందావన దేశాలలో (అడవిలో)ని పదార్థాలు అన్నీ ఏ దశను పొందాయో కదా! (శ్రీరంగ రాజస్తవోత్తర శతకంలోని **"శైలోఽ గ్నిశ్చ"** ఇత్యాది శ్లోకభావం భావ్యం.)

ధన్యై శ్శ్రుతం తదిహతావకరాసకాలే
గీతేన యేన హి శిలా స్సలిలాంబభూవుః ।
పశ్చాపి కిఞ్చ పరివృత్తగుణాని భూతా-
న్యుర్వీకృశానుమరుదమ్బరశమ్బరాణి ॥ 46

ఈ లోకంలో నీవు రాసక్రీడను ఆడినపుడు నీవు ఆలపించిన వేణుగానంచేత రాళ్ళుకూడా కఱిగిపోయాయి. అంతే కాదు, భూమి, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశం, జలం- అనే పంచభూతాలు తమ తమ సహజగుణాలను విడిచినవి అయ్యాయి. ఆ గానాన్ని భాగ్యవంతులు మాత్రమే వినగలిగారు.

తేభ్యః కృతీ న కిల కశ్చిదిహాఽస్తి యే వై
రాసోత్సవోత్సుకధియ స్తవ కాననాన్తే ।

వేణుస్వనస్రుతరసౌఘపరిప్లుతాన్తే
స్వే సృక్విణీ రసనయా లిలిహు ర్భుజఙ్గాః ॥ 47

బృందావనంలో రాసక్రీడలో ఆసక్తిని కల నీ వేణునాదంనుండి స్రవించే రసప్రవాహంలో తడుపబడ్డ చివరి భాగాలను కల తమ పెదవులను సర్పాలు తమ నాలుకలతో నాకినవి. ఆ సర్పాలకంటే ధన్యాత్ములు ఈ లోకంలో ఇంక ఎవరూ లేరుకదా!

అమ్భోదనీల మరవిన్దదళాయతాక్షం
పిఞ్ఛావతంస మురరీకృతవేణుపాణిమ్ ।
త్వాం గోపవేషపరికర్మితకాయకాన్తిం
ధన్యా స్తదా దదృశు రనన్యమథితాన్యభావాః ॥ 48

రాసక్రీడ సమయంలో మేఘంవలె నల్లనిది, తామరరేకులవలె వెడల్పయిన, పొడుగాటి తిరునేత్రాలను కల్గినది, నెమలిపింఛాన్ని ధరించినది, చేతిలో పిల్లనగ్రోవిని పట్టినది, గోపాలవేషంతో అందంగా ఉన్నది అయిన దివ్యరూపాన్ని ధరించిన నిన్ను భాగ్యవంతులు అనన్యచిత్తంతో నిన్ను తప్ప వేఱే ఏ భావన మనస్సులో లేనివారై దర్శించారు. (నిన్ను ఆవిధంగా అనన్యచిత్తంతో భజించగల్గేవారే భాగ్యవంతులు అని భావం. **"తఱ్జైకళుమ్ తొజ్గలుమ్"** అనే పెరియాళ్వార్ల పాశురభావం ప్రకృతంలో స్మరణీయం.)

గోవర్ధనో గిరివరో యమునానదీ సా
బృన్దావనం చ మధురా చ పురీ పురాణీ ।
అద్యాఽపి హన్త ! సులభాః కృతినాం జనానామ్
ఏతే భవచ్చరణచారజుషః ప్రదేశాః ॥ 49

పర్వతశ్రేష్ఠం అయిన ఆ గోవర్ధనపర్వతం, ఆ యమునానది, బృందావనం, పురాతనం అయిన మధురాపురి, నీవు సంచరించిన ఈ ప్రదేశాలు- అన్నీ ధన్యాత్ములకు నేటికీ సులభాలుగా, దర్శించడానికి వీలుగా ఉన్నాయి. (భగవత్సంబంధాన్ని కల దేశమే పరమప్రాప్యమని భావం.)

బృన్దావనే స్థిరచరాత్మకకీటదూర్వా-
పర్యన్తజన్తునిచయే బత ! యే తదానీమ్ ।
నైవాఽలభామహి జనిం హతకా స్త ఏతే
పాపాః పదం తవ కదా పునరాశ్రయామః ॥ 50

నీవు కృష్ణుడవై అవతరించినపుడు బృందావనంలోని స్థిరచరాలలో గడ్డిపోచగా గాని, పురుగుగా గాని కనీసం జన్మించలేక పోయిన పాపిష్ఠివారం మేము. అటువంటి మేము ఇక నీ శ్రీపాదాలను ఎపుడు ఆశ్రయించగలం ! అయ్యో ! (**"తే వయం భవతా రక్ష్యా భవద్విషయవాసినః"** అని చెప్పబడ్డ భగవత్సంబంధం కల దేశంలో నివసించలేని దౌర్భాగ్యం ఇక్కడ సూచితం.)

హా ! జన్మ తాసు సికతాసు మయా న లబ్ధం
రాసే త్వయా విరహితాః కిల గోపకన్యాః ।
యా స్త్వావకీనపదపఙ్క్తిజుషోఽ జుషన్త
నిక్షిప్య తత్ర నిజ మఙ్గ మనఙ్గతప్తమ్ ॥ 51

రాసక్రీడలో నిన్ను విశ్లేషించిన గోపకన్యకలు ఆ విరహసమయంలో కామాగ్నిచేత దహింపబడ్డ తమ తమ శరీరాలతో నీవు సంచరించిన అడుగుల ముద్రలను కల ఇసుకలో పడి దొరలి, తత్సంబంధాన్ని కల్గించుకొని ఆశ్వాసాన్ని పొందారు. అటువంటి ఇసుకలో ఒక రేణువుగా అయినా నేను జన్మించలేదే ! అయ్యో ! (**"ఆసా మహో చరణరేణుజుషామ్"** ఇత్యాది శ్రీభాగవత శ్లోకభావం భావ్యం.)

అచిన్వతః కుసుమ మఙ్ఘ్రిసరోరుహం తే
యే భేజిరే బత ! వనస్పతయో లతా వా ।
అద్యాఽపి తత్కులభువః కులదైవతం మే
బృన్దావనం మమ ధియం చ సనాథయన్తి ॥ 52

నీవు పూవులను కోసే సమయంలో ఏ చెట్లు, లేక, ఏ తీగలు నీ పాదారవింద సంబంధాన్ని పొందాయో, ఆ చెట్ల, లతల పరంపరకు చెందిన చెట్లు, తీగలు నాకు కులదైవం అయిన బృందావనాన్ని, నా హృదయాన్ని ఈ నాటికీ అలంకరిస్తున్నవి. ఆహా!

యత్త్వత్ప్రియం తదిహ పుణ్య మపుణ్య మన్యత్
నాఽన్య త్తయో ర్భవతి లక్షణ మత్ర జాతు ।
ధూర్తాయితం తవ హి యత్కిలరాసగోష్ఠ్యాం
తత్కీర్తనం పరమపావన మామనన్తి ॥ 53

ఇక్కడ ఈ లోకంలో నీకు ఏది ఇష్టమో అదే పుణ్యం. ఏది ఇష్టం కాదో అది పాపం. ఆ పుణ్యపాపాలకు ఈ లోకంలో ఇంకొక లక్షణం అంటూ ఎప్పటికీ ఏదీ

లేదు. (ఏవిధంగా అంటే) రాసగోష్ఠిలో నీవు చేసిన ధూర్తచేష్టలను అనుసంధించడం పరమపావనంగా మహర్షులు చెబుతున్నారు.

యా కంసముఖ్యనృపకీటనిబర్హణోత్థా
సా నిర్జితత్రిజగత స్తవ నైవ కీర్తిః ।
గోపాలనాది యదిదం భవదీయకర్మేతి
ఆర్ద్రీకరోతి విదుషాం హృదయం తదేతత్ ॥ 54

కంసాదిరాజులనే కీటకాలను నీవు సంహరించడంవల్ల నీకు కల్గిన కీర్తి మూడు లోకాలను జయించిన నీకు కీర్తి కానే కాదు. గోవులను మేపడం మొదలైన నీవు చేసిన లీలలుమాత్రం విజ్ఞుల హృదయాలను ద్రవీకరిస్తున్నవి.

గోపాలవేషపరికర్మపరావరేశం
యన్నామ ధామ పరమం తమసః పరస్తాత్ ।
తత్పిఞ్ఛలాఞ్ఛనసుదామకృతోపవీతం
గోధూళిధూసరితకున్తల మన్తరాఽఽస్తామ్ ॥ 55

ఉభయవిభూతినిర్వాహకమైనది, కావుననే చాలా గొప్పది అయిన ఏ తేజస్సు ప్రకృతికి ఆవలి వైపున ఉన్నదో, ఆ తేజస్సు నెమలికన్నుల మాలను ధరించి, గొల్లవేషాన్ని వేసికొని, పశువుల ధూళివల్ల బూడిదరంగును కల శిరోజాలతో నా హృదయంలోపల ఉండాలి. ("నామ" -"ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్" ఇత్యాదిగా శ్రుతి ప్రసిద్ధం అయిన పరరూపం కంటే ఇదే పరమభోగ్యమని భావం.)

యద్వై జరాసుతభయా ద్విపలాయథా స్త్వం
తచ్చేన్మనుష్యచరితానువిధానజం తే ।
తర్హి త్రిలోకగురు మీశ్వర మీశ్వరాణాం
బాణాహవే కిమితి శమ్భు మజృమ్భయ స్త్వమ్ ॥ 56

నీవు జరాసంధుని భయంవల్ల పలాయనం చిత్తగించావు అనే వృత్తాంతం నీ మనుష్యభావానుగుణం అయితే ముల్లోకాలలో గొప్పవాడు,ఇంద్రాదులకు సైతం ప్రభువు అయిన రుద్రుని బాణాసురయుద్ధంలో ఎందుకోసం ఆవలించేటట్లు చేశావు ? ("జృంభణాస్త్ర ప్రయోగేన జృంభయామాస శంకరమ్, జృంభాభిభూత స్తు హరో రథోపస్థ ఉపావిశత్" అనే పౌరాణికవృత్తాంతం స్మరణీయం.)

జాతం కుత స్తదకృతజ్ఞవిచేష్టితం తే
పుత్రీయయా కిల వరం వవృషే వృషాఙ్కాత్ ।
అక్షేషు సక్తమతినా చ నిరాదరేణ
వారాణసీ హరపురీ భవతా విదగ్ధా ॥ 57

ఒకానొక సమయంలో పుత్రుడు కలగాలనే కోరికతో నీవు రుద్రునివద్ద వరాలను కోరావు. ఇంకొక సమయంలో పాచికలను ఆడడంలో ఆసక్తిని కల్గి, వేఱే ఏ పనిలోను ఆదరం లేనట్టి నీవు హరపురిని (కాశిని) దగ్ధం చేశావు. అటువంటి కృతఘ్నవ్యాపారాన్ని నీవెందుకు చేశావు? (నీకు వరం ఇచ్చిన శివుని పురిని దగ్ధం చేయడం కృతఘ్నుకార్యం కదా! అందువల్ల, నీవు పుత్రార్థివై శివుని వరాలను కోరడం మనుష్యత్వ విడంబనానురూపం)

సంజీవయన్నపి మృతం సుత ముత్తరాయాః
సాందీపినే శ్చిరమృతం సుత మానయంశ్చ।
ధామ్నో నిజా ద్విజసుతా న్పున రానయన్వా
స్వా మేవ తాం తను మహో ! కథ మానయ స్త్వమ్ ॥ 58

చనిపోయిన ఉత్తరాకుమారుని తిరిగి బ్రతికించి, చాలాకాలం క్రితం మరణించిన సాందీపిని పుత్రుని తిరిగి తీసికొని వచ్చి, తేజోమయమైన నీ వైకుంఠం నుండి వైదికపుత్రులను తిరిగి తీసికొని వచ్చిన నీవు వారి వారి శరీరాలలోనే వారిని ఇక్కడకు ఏవిధంగా తెచ్చావు? ఆశ్చర్యం ! ("పరాఽస్య శక్తిః" అని కీర్తింపబడే గొప్ప శక్తిని కల నీకు ఏదీ అసాధ్యం కాదు.)

అద్యాఽపి న్యాస్త్యుపరతి స్త్రివిధాపచారాత్
పాపః పరే నిపతితోఽస్మి తమస్యపారే ।
ఏతాదృశోఽహ మగతి ర్భవతో దయాయాః
పాత్రం త్వదీయ చరణౌ శరణం ప్రపద్యే ! ॥ 59

భగవదపచార, భాగవతాపచార, అసహ్యాపచారాలనే మూడు విధాలైన అపచారాలను చేయడం ఇప్పటికీ నేను మానలేదు. వాటిని ఇప్పటికీ చేస్తున్నాను. పాపిష్ఠుణ్ణి అయిన నేను గొప్పది, దాటడానికి సాధ్యం కానిది అయిన తమస్సులో (అజ్ఞానంలో) పడిపోయాను. ఇటువంటివాడను, ఉపాయాంతరాన్ని లేనివాడను, నీ కృపకు పాత్రుణ్ణి అయిన నేను నీ శ్రీపాదాలను శరణు పొందుతున్నాను.

విస్రంభణం త్వయి న యద్యపి మేఽస్తి నాఽపి
శ్రద్ధా యథోక్తవచనార్థగతా తథాఽపి ।
వాచం త్విమాం సకృదథాఽప్యసకృన్మయోక్తాం
సత్యాం కురుష్వ దయయైవ దయైకసింధో ! ॥ **60**

దయకు అద్వితీయమైన సముద్రంవంటివాడా! నీపట్ల నమ్మకం నాకు లేకపోయినా, ఇంతకుముందు నేను **"త్వదీయచరణౌ శరణం ప్రపద్యే"** అని అంటూ పల్కిన శరణాగతివాక్యంలోని అర్థంలో నాకు శ్రద్ధ లేకపోయినా, ఒకసారి నేను పల్కిన ఈ వాక్యాన్ని అనేకపర్యాయాలు పల్కినట్లుగాను, యథార్థం అయేటట్లుగాను నీదయతోనే చేయాలి.

పాపీయసోఽపి శరణాగతశబ్దభాజో
నోపేక్షణం మమ తవోచిత మీశ్వరస్య ।
త్వద్జ్ఞానశక్తికరుణాసు సతీషు నేహ
పాపం పరాక్రమితు మర్హతి మామకీనమ్ ॥ **61**

పాపిష్ఠివాడనే అయినా, శరణాగతి చేసినవాడననే పేరును కల నన్ను ఉపేక్షించడం సర్వేశ్వరుడవైన నీకు తగదు. నీ జ్ఞానం, శక్తి, కరుణ ఉండగా ఇక్కడ నా పాపం పరాక్రమించడం యుక్తం కాదుసుమా ! (నీ శక్తి, కరుణల పరాక్రమం నా పాపపరాక్రమం ముందు నిర్వీర్యం కావడం నీ మహిమకు తగదు అని భావం. శరణాగత రక్షణలో దయ ప్రధానసాధనం, జ్ఞానశక్తులు రెండు దానికి అంగాలు)

అతిమానుషస్తవం సంపూర్ణము.

